

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.06.23

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Madrigal

(_sjanger, _lyrikk) Fra italiensk for “gjetersang”. Et lite dikt eller tekst til sang, ofte i strofer på 3-4 jambiske verselinjer og med en fastlagt rimrekkefølge.

Magasin

Et ukeblad, tidsskrift eller et program på radio eller TV.

Magasiner/tidsskrifter kan være svært spesialiserte. I Frankrike fantes det i 2005 ca. femten bil-tidsskrifter, og mange som dreide seg om enten fotografi, turisme eller et annet tema (Rieffel 2005 s. 34).

En “mook” eller “mag-book” er en mellomting av magasin og bok (Balle 2020 s. 120). “What is a mook [...] they’re somewhere between a magazine and a book, and so m(magazine) + (b)ook = mook. They often have their own shelves in Japanese book stores, and even convenience stores, and their content tends to be somewhere between a normal magazine and a book, as well. Whether they’re about fashion, hobbies, or something a little more niche, they often look like a magazine with content that’s a little more in-depth. Usually. [...] At first glance, a mook doesn’t usually look much different from a magazine, so what sets them apart? Well, for one, they don’t usually get released on a regular schedule, and in addition, they actually have ISBN numbers. While Japanese magazines get marked with “magazine codes” [...] that work similarly, only mooks get an actual International Standard Book Number! [...] to see if you’ve picked up a mook or a magazine, just check the back, and see if it has an ISBN or a magazine code. The other big difference is that mooks have become a unique way for companies to promote their brands in Japan. [...] You’ll see mooks packaged with jewelry and accessories, stationery, cosmetics” (<https://www.japankuru.com/en/shopping/e3237.html>; lesedato 25.03.21).

Magnitizdat

(_spredningspraksis, _maktpraksis) Publisering av ulovlig litteratur i form av opplesning på kassettbånd som så spres. Brukt i Sovjet for å spre litteratur som det ikke var lov å trykke og dermed farlig å sende til trykkeriene (Bradbury 1998 s. 264).

Makaber

(_estetikk)

H. P. Lovecraft: *Dagon and Other Macabre Tales* (1965)

Amerikanernes månelanding med Apollo 11 i 1969 ble direkteoverført til mange lands tv-skjermer. Da Neil Armstrong satte foten på månens overflate, var det antakelig en halv milliard mennesker som fulgte begivenheten på skjermen. Under utprøvingen av astronautenes romdrakter hadde det vist seg at det ikke var mulig å reise seg opp igjen uten hjelp hvis man falt over ende. Derfor skulle ikke astronautene bevege seg på månen samtidig. Romfartsledelsen fryktet at tv-skjermene skulle vise et makabert syn: tre romfarere som lå på ryggen og sprellet uten mulighet til å reise seg, og dermed bare med en langsom sultedød i vente. Dette ville i så fall blitt “en makaber, fullt mulig og lite heltmodig slutt på en månelanding” (Gründer 2000 s. 108).

Makame

(_sjanger) Skrives også “maqama”. Fortelling på prosa med rim, dvs. en blanding av prosa og lyrikk.

Skaperen av sjangeren skal ha vært Badi al-Zaman al-Hamadhāni på 900-tallet (e.Kr.). Forekom skrevet av andre diktere i den arabiske verden fra slutten av 900-tallet e.Kr.

Makaronisk diktning

(_sjanger) Diktning som forvrenger et språk ved å bruke f.eks. latinske ord og endelser slik at det oppstår en komisk eller parodisk effekt. Latinske ord kan få greske endelser, eller greske ord kan få latinske endelser, og lignende.

Betegnelsen skyldes et italiensk dikt fra 1400-tallet som handlet om nasjonalretten makaroni. Den tyske teksten *Flohiade* (1593), et “loppeheltedikt”, er et annet eksempel på makaronisk diktning.

Maksime

(_sjanger, _korttekst) En poengtert og kraftfull korttekst om livets motsetninger og paradokser.

En maksime bør ha det som kalles en “verbal smell” (Hans Sørensen), dvs. være velformulert og inneholde en overraskende observasjon. Maksimen bør være “rammende”, og den kan være komisk, ironisk eller gravalvorlig. Tradisjonelt har maksime-forfattere tatt mål av seg å si noe om det evig menneskelige og tingenes kjerne. De vil avsløre og sette på spissen, og viser ofte en skepsis og tvil overfor det idealistiske.

Eksempler:

Francois de La Rochefoucauld: *Refleksjoner eller moralske sentenser og maksimer* (*Réflexions ou Sentences et Maximes morales*; 1665)

Madame de Sablé: *Maksimer* (1678)

Franskmannen Francois de La Rochefoucauld levde på 1600-tallet og ga i 1665 ut et verk med til sammen 504 maksimer. Mange av dem er preget av kynisme og livstretthet. Her er tre gjengitt fra en norsk utgave (Rochefoucauld 2002):

“Hvor omhyggelig man enn er med å dekke sine lidenskaper bak et slør av fromhet og ærbarhet, vil de allikevel alltid komme til syne.”

“Vi har alle styrke nok til å tåle våre medmenneskers lidelser.”

“Menneskene er ikke bare tilbøyelige til å glemme velgjerninger og krenkelser; de hater til og med de personer som har hjulpet dem, og glemmer sitt hat til dem som har krenket dem. Å måtte belønne det gode og hevne det onde står for dem som en forpliktelse som de umulig kan underkaste seg.”

Makuleringsmaskin

Fransk: “pilon”. Maskin brukt til å ødelegge bøker som er feilvare eller av andre grunner er uselgelige.

Manhua

(_ tegneserie, _sjanger) Kinesisk-produsert tegneserie (tilsvarende er manga en japansk-produsert tegneserie).

Manierismen

Ordet “manierisme” stammer fra ca. år 1520, da det ble brukt innen kunstteorien (Hocke 1959 s. 146).

Brukes av noen forskere om tendenser i barokken, av andre om en periode og en stil mellom renessansen og barokken. Manierismen som stil er preget av sjokkerende overdrivelser og sammenstillinger. Kjennetegnene ved manierismen inngår i ulike ismer i europeiske land på 1600-tallet: den spanske gongorismen, den italienske marinismen, den engelske euphuismen og i Tyskland den såkalte “zweite schlesische Schule” (Asmuth 1981 s. 97).

Manierismen er det irregulære og disharmoniskes estetikk (Hocke 1959 s. 304). Den syder “ved siden av, i og under ‘barokken’ [...]. Manierismen nærer seg åndelig fra andre kilder enn de som kalles barokk” (Hocke 1959 s. 145 og 147).

Forandringer og forvandlinger er sentralt i manierismen, der mening blir deformert slik at alt kan forveksles. Manierismens tydeligste symbol er labyrinten (Hocke 1959 s. 19). Men språket lager system der virkeligheten som sådan ikke byr på noen. Raffinerte metaforer er for manieristene en magisk meddelelsesmåte som skaper en høyere orden (s. 68). “I det ekstremt artifisielle viser det seg igjen en naturlig ur-orden, den kombinerte alogiske ontologiske orden innen manierismen.” (s. 63) Former sprenges i skapende “furore” (s. 90). Manieristen Emanuele Tesauro skrev på 1600-tallet at “metaforen ligner Gud”, dvs. at Guds forvandlingskraft speiler seg i metaforen (s. 68). Manieristene viser en “demiurgisk galskap” og “paradoksalt religiøs erotikk” i sin søken etter en “forløsende verdensformel” (s. 233 og 235).

“Manieristen vil ikke si tingene på en normal, men på en unormal måte. Han foretrekker det kunstige og kunstlete framfor det naturlige. Han vil overraske, forbløffe, blende. Mens det bare finnes én måte å si tingene naturlig på, finnes det tusen unaturlige måter. Derfor er det nytteløst og hensiktsløst å ville sette manierismen inn i et system, som man gjentatte ganger har gjort.” (Ernst Robert Curtius sitert fra Szyrocki 1968 s. 10)

Italieneren Federico Zuccari ga i 1607 ut en traktat som regnes som sentral for forståelsen av manieristisk kunst (Hocke 1959 s. 63). Spanjolen Baltasar Graciáns traktat *Skaperåndens kunst og subtilitet* (1648) er også en sentral tekst for forståelse av manierismen (Hocke 1959 s. 165).

Eksempler på italienske manierister er malerne Jacopo da Pontormo og Domenico di Pace Beccafumi.

Manual

(_sjanger) En håndbok med instruksjoner, f.eks. til å konstruere eller reparere noe.

Den amerikanske forfatteren Thomas Pynchon “var ansatt som teknisk forfatter for Boeing, og skrev manualer for langdistanseraketter, lik dem man finner i hans romanmesterverk *Gravity’s Rainbow*.” (*Morgenbladet* 22.–28. desember 2017 s. 62)

“Retningslinjene for diagnostikk av personlighetsforstyrrelser er kraftig revidert i den nye versjonen av diagnosemanualen ICD-11. Nå skal klinikere blant annet vurdere alvorlighetsgrad av personlighetsproblemene. [...] I den nye diagnosemanualen skal man vurdere alvorlighetsgrad (mild, moderat, alvorlig) og hvilke personlighetstrekk som er dysfunksjonelle. De som er kjent med DSM-5, vil se noen likheter med den alternative hybridmodellen for personlighetsforstyrrelser som er oppgitt i seksjon 3, for videre utforskning.” (<https://rop.no/aktuelt/personlighetsforstyrrelser-i-icd-11/>; lesedato 04.11.22)

Masque

(_sjanger) Maskespill med maskerte deltakere, musikk, dans og framføringer. Relativt vanlig ved det engelske hoffet i renessansen.

Den engelske renessansedikteren Ben Jonson var både poet, dramatiker og skuespiller. “In 1605 he prepared the *Masque of Blackness* for which Inigo Jones

did the designs, and in which the Queen and her ladies appeared.” (Evans 1978 s. 171)

Manuskonsulent

Også kalt “manusredaktør”.

En person som arbeider ved et forlag og som leser innsendte manus, anbefaler eller fraråder at de trykkes av forlaget, og kommer med endrings-/forbedringsforlag til forfatteren.

Spesielt med debutanter, hender det at anmeldere kritiserer ikke bare forfatteren, men også forlagets manuskonsulent for svakheter ved den utgitte boka. (“Alle gjentakelsene her burde ikke bare ha irritert Oktobers manusredaktører – de kunne også [...]”; *Dagbladet* 2. desember 2007)

Manuskriptfunn

Renessansehumanister lette etter forsvunne manuskripter med tekster fra antikken og kommenterte de som fantes og ble funnet. Den mest suksessrike i å finne eller gjenfinne manuskripter var italieneren Poggio Bracciolini, som oppdaget tekster av blant andre Quintilian, Lukrets, Vitruvius og Cicero. Italieneren Angelo Poliziano redigerte på 1400-tallet et filologisk verk med 100 artikler med tekstkritiske kommentarer og forskningsresultater (Wittschier 1985 s. 62).

Et moderne eksempel er Margaret Mitchells roman *Lost Laysen*: skrevet i 1916, gjenfunnet over et halvt hundre år senere og publisert i 1995 (utgitt på norsk med tittelen *Det tapte paradys* i 1998).

Maskinell oversettelse

(_oversettelsespraksis) Bruk av (data-)maskiner og programvare til hjelp i oversettelse. Også kalt “Automatic translation”, “Machine translation”, “Computer Aided Translation” og lignende.

En maskinell oversettelse blir vanligvis gjennomlest i etterkant av en oversetter for korreksjoner.

Tyskeren Johann Joachim Becher publiserte i 1661 en tekst med et utkast til en automatisert språkoversettelse (Rusch og Schmidt 1999 s. 270).

Mastic

Trykkfeil som består i ombytting av rekkefølgen på bokstaver, ord eller avsnitt (Blasselle 1998b s. 150).

Matilda-effekten

Oppkalt etter Matilda Joslyn Gage, en amerikansk feminist. Matilda-effekten er at kvinner får mindre oppmerksomhet og anerkjennelse enn menn, uansett om deres vitenskapelige forskning eller andre aktiviteter er like god som menns, eller bedre.

Matteus-effekten

Oppkalt etter evangelisten Matteus: “For den som har, skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har.” (Matteus 25:29) Dette prinsippet gjelder altså en systematisk skjevfordeling av f.eks. lønn, boforhold, utdanning og helse.

Brukes blant annet om det fenomenet at de barna som raskt og enkelt lærer seg å lese, også leser mye senere i livet, får seg en god utdanning osv. Mens de som har problemer med lesing som barn, leser lite både da og senere i livet og har en tendens til å “stagnere intellektuelt”.

I et samarbeid mellom Bokhandlerforeningen og Forleggerforeningen ble det i 2008 gjennomført en undersøkelse om nordmenns lese- og kjøpevaner for litteratur. Undersøkelsen viste at foreldre med høy utdanning og familieinntekt på over en halv million kroner, leser betydelig mer for sine barn enn foreldrene med lavere utdanning og familieinntekt (*Dagbladet* 23. april 2008 s. 43). Dette innebærer at de mest “ressurssterke” foreldrene bidrar til at deres barn blir gode lesere og dermed har grunnlag for å lykkes godt på skolen.

Medavisbok

(_spredningspraksis) En bok som følger med en avis som ekstraprodukt. I noen land er det vanlig at weekendversjonen av en avis selges med en litt høyere pris enn den vanlige, men at det til gjengjeld følger med en bok (eller musikk-cd, dvd e.l.).

“Ja, til og med hele leksikonserier er blitt distribuert i titusenvis av eksemplarer som vedlegg til spanske søndagsaviser. Det er ikke hensynet til folkeopplysningen som driver avisene til dette. De gjør det for å øke opplaget eller lønnsomheten, eller aller helst begge deler.” (Hans-Christian Vadseth i *Morgenbladet* 13.–19. juli 2007, s. 11)

Mediekonvergens

Sammensmeltning av medier og digitale apparater slik at de får flere funksjoner enn tidligere, f.eks. å være både pc, radio og TV samtidig. TV, telefon og datamaskin smelter sammen til noe nytt (Weber 2001 s. 87). Stefan Weber hevder at samtidig som mediene konvergerer (telefon, TV, datamaskin), konvergerer også tegnsystemene tekst, bilde og lyd, og også medieinnholdet (reality, talkshow, trash-TV ...) (Weber 2001 s. 87). Brukes også om eierkonsentrasjon, dvs. at noen få multinasjonale selskaper eier gigantiske mediekonserner som produserer filmer, tv-program osv. til mennesker over hele verden (global underholdningsindustri). Gamle medie- og sektorgrenser forsvinner. IKT, kringkasting og andre tjenester forenes i nye apparater.

Henry Jenkins skiller mellom:

“*Corporate convergence* – the concentration of media ownership in the hands of a smaller and smaller number of multinational conglomerates who thus have a vested interest in insuring the flow of media content across different platforms and national borders.

Grassroots convergence – the increasingly central roles that digitally empowered consumers play in shaping the production, distribution, and reception of media content.”

(Jenkins 2006 s. 155) De store selskapene sprer sitt innhold ved “top-down push”, folks egne medieprodusenter ved “bottom-up pull” (s. 155).

Mediepåvirkning

“Over halvparten av ungdommene som prøver å røyke, gjør det fordi de har sett filmstjerner dampe på lerretet, antyder en amerikansk studie. Kritikerne mener årsakssammenhengen er uklar. Studien antyder at det å se stjernene tenne sigaretten på lerretet er den viktigste enkeltfaktoren som påvirker tenåringer til å begynne å røyke. Forskerne rapporterer at faren er tre ganger så stor for at ungdom skal teste ut sigaretter når de har sett filmer hvor skuespillerne røyker mye, sammenlignet med jevnaldrede som har sett færre røykescener på film. Dette konkluderer de med på bakgrunn av en statistisk analyse som også skal ha luket ut virkningen av andre faktorer som er med på å gjøre unge mennesker til nikotinslaver, som for eksempel kompis som røyker, familie som røyker, eller tenåringens egen personlighet. [...] Skal man tro den amerikanske studien og enkelte tidligere forskningsresultater, er det ikke mye annet enn påvirkning fra film og reklame som får ungdommene til å ta sitt første trekk. Studien konkluderer nemlig med at 52 prosent av ungdommene som testet røyking, gjorde det på grunn av røyking på film. - Denne effekten er sterkere enn effekten fra tradisjonell sigarettreklame, som står for bare 34 prosent av ny eksperimentering, skriver Stanton Glantz ved Center for Tobacco Control Research and Education i en lederartikkel som akkompagnerer publiseringen av studien i det britiske legetidsskriftet *The Lancet*.” (www.forskning.no; lesedato 24.08.10)

Medisinsk litteratur

(_sakprosa)

Et av hovedverkene som ble til innen medisin etter at trykkekunsten nylig var oppfunnet, var belgieren Andreas Vesalius' verk om anatomi kalt *Om oppbyggingen av menneskekroppen i sju bøker (De humani corporis fabrica libri septem, 1543)*. Vesalius ble grunnleggeren av moderne anatomi.

Meditasjon

(_sjanger, _sakprosa) Filosoferende, reflekterende tanker om et emne.

Alphonse de Lamartine: *Poetiske meditasjoner* (1820)

René Descartes: *Meditasjoner over filosofiens grunnlag* (1641)

Jacques-Bénigne Bossuet: *Meditasjoner over Evangeliet* (1694-95)

Medlemsbok

(_sjanger) En liten bok som bekrefter at en person er medlem av f.eks. et politisk parti eller en organisasjon. Boka inneholder f.eks. retningslinjer, forskrifter, formål og/eller krav til medlemmer.

Melankoli

“Den tyske maleren Albrecht Dürer (1471-1528) laget i 1514 et kobberstikk med tittelen *Melencolia I*. Her finner vi en hel samling symboler fra melankolibegrepets historie. Midt i bildet sitter en kvinne foran et uferdig bygg i en klassisk melankolsk positur, med hodet hvilende i hånden. Rundt henne er det kaos, gjenstandene hopper seg opp. Men kvinnen er oppslukt av sine egne tanker. Hun virker handlingslammet. Eller samler hun bare krefter til byggeoppgaven? Hun har jo både kompass, passer, høvel og skriveredskaper, hjelpemidler knyttet til geometrien og kunsten og måle og veie. Ifølge den tysk-amerikanske kunsthistorikeren Erwin Panofsky (1892-1968) møter vi her melankolikerens motsetningsfylte natur, spenningen mellom destruktive og konstruktive drifter. Det var slik renessansen tenkte seg kunstnerens natur. [...] Sigmund Freud skrev i sin tid at melankolien er et uferdig sorgarbeid. Melankolikeren makter ikke å skille seg av med sorgobjektet, og blir håpløst bundet til noe fortidig. Sorgen kapsles inn og blir en indre smerte. Kanskje vet han ikke en gang hva han sørger over. I stedet vender han sorgen innover mot seg selv i form av aggressive og selvdestruktive impulser. Men Freud mente også at det kan finne sted en overføring av psykisk energi fra det destruktive til noe åndelig og oppbyggelig. Han kalte det for sublimering. Melankolikeren setter kreftene inn på å fordrive tomheten og tungsinnet gjennom skapende arbeid.” (Siri Meyer i <https://sirimeyer.w.uib.no/2016/02/20/allegori/>; lesedato 26.02.21)

Litteraturprofessor Kjersti Bale har gitt ut boka *Om melankoli* (1997).

Memo

(_sjanger, _sakprosa) Kortform for “memorandum”, som kommer fra latin “memorare”: “minne om”. Et “memo” er i dagligtale en skriftlig påminnelse (kortfattet, fortrinnsvis poengtert), et notat eller en kort skriftlig oversikt.

“[T]he paper memo template. That format and genre developed in the late nineteenth century as a response to the need to document actions internal to an

organisation, and it was correlated with the rapid growth in size and complexity of corporations. The firm's need to coordinate and control its internal interactions by creating more robust forms of organisational memory gave rise to a number of new means of creating and storing information" (Frow 2015 s. 157).

Forfatteren John Fowles har brukt memoer under sitt arbeid: "I write memoranda to myself about the book I'm on. On this one [dvs. romanen *The French Lieutenant's Woman*]: You are not trying to write something one of the Victorian novelists forgot to write; but perhaps some of them failed to write. And: Remember the etymology [dvs. ordopprinnelsen] of the word. A novel is something new. It must have relevance to the writer's now – so don't pretend you live in 1867; or make sure the reader knows it's a pretence." (Fowles gjengitt etter Maclaren 2005)

Den konservative amerikanske politikeren Donald Rumsfeld har blant annet vært forsvarsminister i USA. "I løpet av sin femti år lange politiske karriere har Rumsfeld fylt et stort arkiv med millioner av korte notater – såkalte snøflak. [...] - Hvem vet hva alle disse memoene betyr og hva de er til for? [...] - Uansett er de skår av historien. De fungerer som en uklar blanding av tildekking, bedrag og ønsketenkning. Men de finnes. Så for meg er de en vei inn til måten han tenker på" fortalte den amerikanske dokumentarfilmskaperen Errol Morris om sin film *The Unknown Known: The Life and Times of Donald Rumsfeld* (2013) (*Morgenbladet* 13.–19. desember 2013 s. 39).

"Charles McCarry var 43 år gammel da han debuterte med *The Miernik Dossier* i 1973. Boken besto av en samling telegrammer, notater, memos og analyser – rett og slett som en etterretnings-mappe om en operasjon – og vitnet om en forfatter som kunne sitt fagfelt." (*A-magasinet* 29. januar 2016 s. 36)

Memoreringspraksis

(_memoreringspraksis) Gjennom tidene har det blitt skilt mellom personers medfødte, naturlige hukommelse – på latin kalt "memoria naturalis" – og personers hukommelse som skyldes innøvde memoreringspraksiser – memoria artificialis (Berns og Neuber 2000 s. 112).

"Applebaum refers to the chapter of *The Gulag Archipelago* in which [den russiske forfatteren Aleksandr] Solzhenitsyn describes the process of composing poetry in gulags in detail – e.g. remembering about 12,000 verses with the help of a special rosary [...] "Memory is the only place where you can tuck away what you wrote, where you can hide it from searches and transports. At first I did not believe this ability of memory, therefore I decided to write in verses. Of course it meant violating the genre. [...] The more you write, the more days in each month you spend revising." (Čáslavová 2013)

“If a prisoner in a labour camp or a prison composed a poem, he would memorize it and it would remain in the same form till these days. It is not possible to leave out an unpleasant verse, memory or a name now – it is as it is and if someone wanted to re-write it, it would be hard and ridiculous work. Also, poems were memorized by other inmates which means that if the author had not survived, his poems have still been preserved.” (Čáslavová 2013)

Meny

(_ dataspill) Ikonene i et dataspill som viser valgmuligheter. I menyer kan det være mulig å velge bl.a. vanskelighetsgrad, musikk og lydeffekter, mengden lys i dungeons og avatarens våpen.

I strategispill kan det dukke opp omfattende nye menyer på hvert nivå i spillet.

Metadata

Data som brukes til å beskrive andre data, innhold i dokumenter osv.

Dublin Core er en standard “set of 15 interoperable metadata elements designed to facilitate the description and recovery of document-like resources in a networked environment. The descriptive elements are:

Title (name given to the resource)

Creator (entity primarily responsible for making the content of the resource)

Subject (topic of the content of the resource, typically expressed as keywords, key phrases, or classification codes)

Description (abstract, table of contents, free-text account of the content, etc.)

Publisher (entity responsible for making the resource available)

Contributor (entity responsible for making contributions to the content of the resource)

Date (typically associated with the creation or availability of the resource)

Type (nature or genre of the content of the resource)

Format (physical or digital manifestation of the resource)

Identifier (an unambiguous reference to the resource within a given context, such as the URL, ISBN, ISSN, etc.)

Source (reference to a resource from which the present resource is derived)

Language (the language of the intellectual content of the resource)

Relation (reference to a related resource)

Coverage (extent or scope of the content of the resource)

Rights (information about rights held in and over the resource)

Dublin Core is the result of an international cross-disciplinary consensus achieved through the ongoing efforts of the Dublin Core Metadata Initiative (DCMI), aimed at providing a foundation for standardized bibliographic description of information resources available via the Internet. In 2003, the Dublin Core Metadata Element Set was published by the International Organization for Standardization as ISO 15836.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Metalepse

(_litterær_praksis) En hendelse tilskrives en årsak som ligger langt unna (i tid og/eller rom). “Skipet synker. Forbannet være skogen der skipsmastene vokste.”

“Metalepsis, a form of metonymy, sets up an inverted relation – causal, logical or contiguous – between terms and/or objects, either as an aesthetic effect or a means of persuasion. [...] The paradox of metalepsis is that it simultaneously violates our sense of logic and order and gives the reader an acute experience of the reality of (the) media. [...] As rhetorical figure, metalepsis can be found in all kinds of mass media, but nowhere is the figure as important as in advertising. The typical form of metalepsis in advertising media presents the consumer with the future effects of a purchase (Roque 2005: 276). [...] one of the most important tropes deals with the movement from one thing to another, or from one part of a thing to another part of the same thing. The movement may be one of cause and effect (causal relation), logical implication (necessary relation), or simply of contiguity. The name most commonly used in rhetoric to denote these kinds of discursive movements is metonymy. [...] Inverted causal relation defines the situation where the effect precedes the cause, for instance when the (perceived) effect is the (real or actual)

cause or when the (real) cause is presented as the effect. In inverted (onto)logical relations, the distinction between substance and accident, figure and ground, original and copy is either reversed, confused or extinguished. This (inverted) form of metonymy usually goes by the name of metalepsis. The argumentative use of this kind of inverted – some would say perverted – causal relation is obviously quite important when appealing to peoples’ desire or when reasoning about what people (really) want. In other words, if advertising is the art of making people understand what they need (and always wanted) and to make them act on this insight, then the persuasive use of metalepsis is a key element in advertising discourse. [...] According to the French eighteenth century rhetorician Dumarsais (1676-1756), metalepsis designates “a form of metonymy, by which one explains what follows in order to denote what precedes; or what precedes in order to denote what follows” (Dumarsais 1988: 110). [...] Pierre Fontanier’s (1768-1844) *Les Figures du discours* (1830) [...] here metalepsis and metonymy are seen as distinct. Fontanier designates metalepsis as a kind of substitution where an indirect expression replaces a direct one, i.e. “to denote one thing by another, which precedes it, follows it or accompanies it, is adjacent to it, a circumstance of some kind, or finally is connected with or corresponds to in a manner to immediately bring it to mind” (Fontanier 1977: 127-128).” (Leif Dahlberg i <https://content.sciendo.com/abstract/journals/nor/31/1/article-p103.xml>; lesedato 13.03.19)

Metamodernismen

“Metamodernism is a term that has gained traction in recent years as a means of articulating developments in contemporary culture, which, it is argued (and our generation appears to intuitively recognise) has seen a move beyond the postmodern mode of the late 20th century. In the wake of the myriad crises of the past two decades – of climate change, financial meltdown, and the escalation of global conflicts – we have witnessed the emergence of a palpable collective desire for change, for something beyond the prematurely proclaimed “End of History.” Ours is a generation raised in the ‘80s and ‘90s, on a diet of *The Simpsons* and *South Park*, for whom postmodern irony and cynicism is a default setting, something ingrained in us. However, despite, or rather *because* of this, a yearning for meaning – for sincere and constructive progression and expression – has come to shape today’s dominant cultural mode. Whereas postmodernism was characterised by deconstruction, irony, pastiche, relativism, nihilism, and the rejection of grand narratives (to caricature it somewhat), the discourse surrounding metamodernism engages with the resurgence of sincerity, hope, romanticism, affect, and the potential for grand narratives and universal truths, whilst not forfeiting all that we’ve learnt from postmodernism. Thus, rather than simply signalling a return to naïve modernist ideological positions, metamodernism considers that our era is characterised by an oscillation between aspects of *both*

modernism and postmodernism. We see this manifest as a kind of informed naivety, a pragmatic idealism, a moderate fanaticism, oscillating between sincerity and irony, deconstruction and construction, apathy and affect, attempting to attain some sort of transcendent position, *as if* such a thing were within our grasp. The metamodern generation understands that we can be both ironic and sincere in the same moment; that one does not necessarily diminish the other.” (Luke Turner i <http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>; lesedato 10.06.16)

“The use of the prefix *meta* here derives from Plato’s *metaxis*, describing an oscillation and simultaneity between and beyond diametrically opposed poles. This usage was first proposed by Dutch cultural theorists Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker in their 2010 essay, *Notes on Metamodernism*, spawning a research project and website of the same name, as well as numerous symposia and exhibitions, to which a diverse array of academics, writers and artists from across the globe have since added their voices. As Vermeulen and van den Akker put it, metamodernism’s oscillation should not be thought of as a balance; “rather, it is a pendulum swinging between 2, 3, 5, 10, innumerable poles. Each time the metamodern enthusiasm swings toward fanaticism, gravity pulls it back toward irony; the moment its irony sways toward apathy, gravity pulls it back toward enthusiasm.” This metamodern sensibility can be discerned in, for example, the films of Wes Anderson, Miranda July, and Spike Jonze; in the music of Arcade Fire, Bill Callahan, and Future Islands; in TV shows from *Parks and Recreation* to *Breaking Bad*; in the novels of David Foster Wallace, Zadie Smith, and Roberto Bolaño; the poetry of Jasmine Dreame Wagner, Sophie Collins, and Melissa Broder’s quasi-mystical multimedia NewHive offerings.” (Luke Turner i <http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>; lesedato 10.06.16)

Metrikk

(_litterær_praksis) Fra det greske ordet “metron”, som betyr “mål”.

“Metrikk betyr verslære, eller læren om elementene som skaper rytme og takt i en verslinje eller en strofe. Den sentrale metriske byggesteinen er stavelsen, og rytme- og taktforhold skapes framfor alt gjennom variasjon mellom trykklette og trykktinge stavelser.” (Claudi 2010 s. 109)

troké:	- U	(rope, datter, evig)
jambe:	U -	(forstå, natur, igjen)
daktylos:	- U U	(elskende, mulighet)
anapest:	U U -	(paraply, tulipan)

Midtfølger

Engelsk: “midquel”. Det kan dreie seg om en bok, en film, en tegneserie eller noe annet.

Engelsk “sequel” = norsk “oppfølger”

Engelsk “prequel” = norsk “førfølger”

Engelsk “midquel” = norsk “midtfølger”

Her siktes det til i alle tilfellene til rekkefølgen i historien/storyen. Noen har latt seg inspirere av storyen i en fortelling og skriver “videre” på historien. Hvor de skriver videre, avgjør om det er en oppfølger, førfølger eller midtfølger. En før-, midt- eller oppfølger i form av en bok kan skrives av forfatteren av den opprinnelige teksten, eller av en annen forfatter. Annet ledd i ordet – “...følger” – viser at den er skrevet *etter* tidligere verk.

La oss tenke oss en tekst (eventuelt flere bøker, f.eks. en trilogi) der handlingen foregår i årene 1908-1914 og 1920-1951. Hvis noen skriver en tekst om de samme personene, det samme miljøet osv., men der handlingen foregår i 1899-1907, er det en førfølger. Handlingen lagt til 1915-1919 er en midtfølger. Handling lagt til etter 1951 blir en oppfølger.

STORYENS REKKEFØLGE



film produsert i
1987



film produsert i
2007



film produsert i
1991



MIDTFØLGER
(i forhold til 1987- og 1991-
filmene)

OPPFØLGER
(i forhold til 1987-filmen)

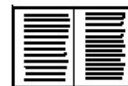
bok utgitt 2005



bok utgitt 1952



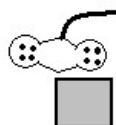
bok utgitt 1954



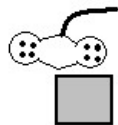
FØRFØLGER
(i forhold til bøkene fra 1952
og 1954)

OPPFØLGER
(i forhold til 1952-boka)

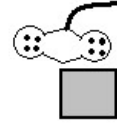
dataspill fra 2000



dataspill fra 2001



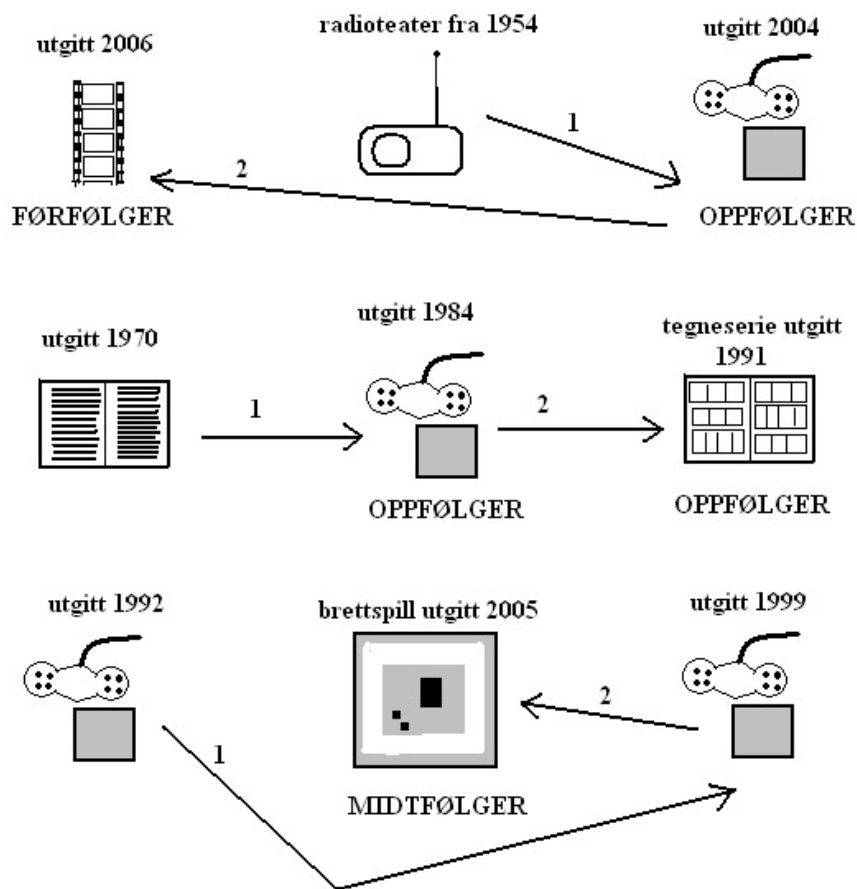
dataspill fra 2005



OPPFØLGER

OPPFØLGER

Mediene som verkene tilhører kan være forskjellige:



“De store spillhusene [dvs. produsenter av dataspill] ser selvsagt verdien i å støtte sin merkevare på så mange bein som mulig. Spill, tegneserier, bøker, filmer – jo flere steder deres merkevare er representert, jo bedre. Se bare på Gears of War-tegneserien som Wildstorm gir ut i oktober [2008]. En måned før Gears of War 2 kommer i spillhyllene får vi en Gears of War-tegneserie som skal fungere som en bro mellom eneren og toeren.” (tidsskriftet *Gamereactor* i august 2008, nr. 62, s. 43)

“Bøkene til Kjell Hallbing alias Louis Masterson er under nytgivelse. I neste uke kommer bok nummer 19, “Uten nåde”. Mange vil huske denne boka som den aller første i den karakteristiske Kane-serien. Men kronologisk hører den altså hjemme som nummer 19. [...] Som innledning til “Uten nåde” har Gert Nygårdshaug skrevet novellen “Hengt manns spor”, det første nye Kane-skriftet på 33 år. [...] Jeg ble spurt om jeg kunne fylle et handlingshull mellom bok 18 og 19 i serien. [...] Nygårdshaugs fortelling gir et perfekt bakteppe til de konfliktene som brettes ut.” (*Dagbladet* 20. mars 2011 s. 2)

Mimetisk krise

Se *Litteraturhistoriske tekstpraksiser* (2008) s. 177

Et sentralt aspekt ved avantgardekunsten i det 20. århundre

Mimodrama

(_sjanger, _drama) Teaterform utviklet i moderne tid og som er basert på miming.

Miniatyrspill

Også kalt figurspill.

Spill med figurer som Warhammer o.l. Warhammer er inspirert av J. R. R. Tolkiens store fantasyroman (Rosebury 2003 s. 201).

Minimalisme

(_litterær_praksis) En språklig nedkorting eller “språklig askese” som fører til bruk av svært få ord. Å si mest mulig ved å si minst mulig.

“Minimalism, an abstract and by some measure even a geometric art form, at best aims to do more and more with less and less.” (Brater 1987 s. ix)

Minimalistisk prosa kan være “an elliptical, spare, and understated prose, stripped of external clutter and ornamentation. It is a style which looks back to Sherwood Anderson’s and, especially, Hemingway’s art of paring the writing down “to the marrow” ([Raymond] Carver’s phrase) through painstaking revision. The purpose of such descriptive accuracy in Carver’s stories is to make them resonate with the inner, submerged lives of inarticulate people and, ultimately, with the failure of the American Dream.” (Ro 1997 s. 280)

“Old or new, fiction can be minimalist in any or all of several ways. There are minimalisms of unit, form and scale: short words, short sentences and paragraphs, super-short stories, those three-eighth-inch thin novels aforementioned, and even minimal bibliographics (Borges’s fiction adds up to a few modest, though

powerfully influential, short-story collections). There are minimalisms of style: a stripped-down vocabulary; a stripped-down syntax that avoids periodic sentences, serial predications and complex subordinating constructions; a stripped-down rhetoric that may eschew figurative language altogether; a stripped-down, non-emotive tone. And there are minimalisms of material: minimal characters, minimal exposition (“all that David Copperfield kind of crap,” says J.D. Salinger’s catcher in the rye), minimal mises en scene, minimal action, minimal plot. Found together in their purest forms, these several minimalisms add up to an art that – in the words of its arch-priest, Samuel Beckett, speaking of the painter Bram Van Velde – expresses “that there is nothing to express, nothing with which to express, nothing from which to express, no power to express, no desire to express – together with the obligation to express.” But they are not always found together. There are very short works of great rhetorical, emotional and thematic richness, such as Borges’s essential page, “Borges and I”; and there are instances of what may fairly be called long-winded minimalism, such as Samuel Beckett’s stark-monumental trilogy from the early 50’s: “Molloy,” “Malone Dies” and “The Unnameable.” Parallels abound in the other arts: the miniature, in painting, is characteristically brimful (minaturism is not minimalism); Joseph Cornell’s little boxes contain universes. The large paintings of Mark Rothko, Franz Kline and Barnett Newman, on the other hand, are as undetailed as the Washington Monument.” (John Barth i <https://www.nytimes.com/1986/12/28/books/a-few-words-about-minimalism.html>; lesedato 22.04.20)

“Størstedelen av den anti-poesien som oppstod etter 1945 er tørr, lakonisk [...] [på grunn av] erfaringen å-ikke-kunne-tale overfor det ikke utsigbare” (Hamburger 1985 s. 311).

Minimalismen er “en naken måte å uttrykke seg på som alltid er i nærheten av tausheten” (Hamburger 1985 s. 327).

“Raymond Carver writes of a literary apprenticeship in which his short poems and stories were carved in precious quarter-hours stolen from a harrowing domestic and economic situation; though he now has professional time aplenty, the notion besets him that should he presume to attempt even a short novel, he’ll wake to find himself back in those wretched circumstances. An opposite case was Borges’s: his near-total blindness in his latter decades obliged him to the short forms tha he had elected for other, non-physical reasons when he was sighted. [...] Among the great minimalist writers, this impoverishment is elected and strategic: simplification in the interest of strength, or of some other value. [...] In short, less is more.” (John Barth i <https://www.nytimes.com/1986/12/28/books/a-few-words-about-minimalism.html>; lesedato 22.04.20) John Barth har også blitt sitert for å ha anbefalt “Say less to mean more!”

Mirakelspill

(_sjanger, _drama) Dramatisert helgenlegende. “Those [dramas in the Middle Ages] based on saints’ lives were called miracle plays.” (Artz 1980 s. 359)

Middelalderens mirakelspill var dramatisering av f.eks. oppvekkingen av Lasarus, Paulus’ omvendelse, eller (fra Det gamle testamente) om profeten Daniel eller Josef og hans brødre. Spillene kunne også vise scener fra livene til helgener som Apollonia, Nikolaus, Dorothea, Katherina fra Alexandria, St. Georg og dragen osv. (Faulstich 1996 s. 192-194).

Undersjangerer av mirakelspill var f.eks. Maria-mirakelspill og relikviemirakelspill. En tysk forsker beskriver handlingen i et Maria-mirakelspill fra middelalderen slik: En kvinne innen borgerskapet lider under barnløshet og trygler over lang tid Maria om å få et barn. Til slutt får hun et barn, som hun bader rett etter fødselen, men på grunn av sine egne smerter besvimer eller sovner hun, og barnet drukner. Hun blir slept for retten som barnemorderske, og de hjerteløse dommerne vil ikke tro på hennes uskyld, så hun blir dømt til å brennes på bål. Hennes ektemann ber inderlig foran et bilde av Maria og Jesu mor stiger ned og trøster han. Da barnets mor på vei til henrettelsen en siste gang skal få holde det døde barnet i sine armer, blir det levende igjen (Faulstich 1996 s. 194).

Mange franske mirakelspill er bevart, f.eks. en samling med førti mirakelspill om jomfru Maria som ble framført av urmakerlauget i Paris. Disse skuespillene har et fast handlingsskjema, sanger sunget av engler og innlagte prekener. Scenen til dramatekstene var tredelt: himmelen til venstre, jorden i midten og helvete til høyre. Maria løser alle problemer fordi hun kan utføre mirakler. Problemet kan f.eks. være at noen mennesker bryter det sjette bud og fortjener fortapelse. Men djevelen blir, takket være Maria, snytt for å ta dem med seg til helvete, og englene synger da av fryd.

Den franske middelalderdikteren som er kjent under navnet Rutebeuf skrev *Théophiles mirakel*, som ble spilt i 1263 eller 1264 (Brix 2014). Stykket handler om presten Théophile som av biskopen blir fratatt presteembetet, og som deretter inngår en pakt med djevelen. Théophile vil gjenvinne sin makt og rikdom, og han blir gjeninnsatt og oppnår dette, men angrer at han har lovet djevelen sin sjel. Derfor ber han til jomfru Maria og får tilgivelse av henne, og hun drar inn i helvete og river i stykker pergamentet med djevlepakten, og redder dermed Théophiles sjel.

Misery lit

(_sjanger, _sakprosa) Selvbiografier og biografier som er dominert av elendighetsbeskrivelser. Bøker sterkt preget av beskrivelser av vond oppvekst, kriminalitet, uønsket graviditet, drap, fengselsopphold, narkotikamisbruk og lignende.

Bøkene er ment å vise hvor ille noe har vært og dessuten gi oppmuntring til dem som har hatt det like vondt: De kan komme seg ut av elendigheten, slik forfatteren har gjort. Misery lit kan minne om og overlape med bekjennelseslitteratur.

Eksempler:

Dave Pelzer: *A Child Called "It"* (1995)

James Frey: *A Million Little Pieces* (2003)

Margaret Seltzer: *Love and Consequences: A Memoir of Hope and Survival* (2008; utgitt under psevdonymet Margaret B. Jones)

Missale

(_sjanger) Et verk som inneholder tekstene til den katolske høymessen (som fant sted hver søndag, festdag og helgendag).

Mission

(_dataspill) De enkelte oppgavene eller oppdragene som skal utføres i "handlingen" i et dataspill. Mange missions kan utgjøre en campaign, dvs. en overordnet "handlingshelhet".

Mobiltelefonfilm

(_film, _sjanger) TV-serien *24* (2001) hadde såkalte "mobisoder" med små historier som kunne lastes ned på mobiltelefon, og som viste små handlingstråder på siden av men i sammenheng med tv-seriens lange handlingstråd (Bordwell og Thompson 2007 s. 43).

Bruk av små skjermer kan påvirke måten filmer lages på: "Now that most films are viewed on video, and many will be watched on handheld devices, it seems likely that commercial films will continue to treat conversation scenes in tight close-ups." (Bordwell og Thompson 2007 s. 44)

Momo

(_sjanger, _drama) Allegorisk forkledningsskuespill, vanlig i middelalderen (Wittschier 1993 s. 50). En slags ballett-pantomime (Strosetzki 1996 s. 163).

Spanjolen Gómez Manrique skapte slike skuespill på 1400-tallet (Strosetzki 1996 s. 163). “The first extant, non-religious play in Spain is the sketch *Los Momos de doña Isabela*, by Gómez Manrique, which dates to the mid-fifteenth century. Momo, from the Latin – *momus* – originally referred to a gesture, grimace, or jeer made in plays, dances, or masquerades. By the first half of the 15th century the word momo is used in Spain to describe palace entertainment. Gómez Manrique wrote the momos as a spectacle for the birthday of Alfonso. In it the muses fly to Alfonso, recite poems about the virtues of justice, faith, gentleness, and conquest, and exalt Alfonso as an ideal prince. They employ dancing and singing.” (<http://www.the-orb.net/encyclo/culture/lit/spanish/link6.html>; lesedato 28.10.13)

Monodrama

(_sjanger, _drama) Et skuespill skrevet for å framføres med bare én person på scenen.

Russeren Nikolai Evreinov både skrev teoretisk om sjangeren i *En introduksjon til monodrama* (1909) og andre verk, og skapte selv monodramatekster (f.eks. *Presentasjon av kjærlighet*, 1910).

Samuel Beckett har skrevet noen monodramaer.

Noen ganger kan sjangeren være vanskelig å avgrense. Den britiske dikteren Alfred Tennysons *Maud* (1855) har blitt oppfattet både som et dikt og et monodrama.

Monografi

(_sjanger) Et avsluttet, selvstendig skriftlig verk (som kan omfatte mer enn én bok) som handler om et begrenset tema, skrevet av en eller flere forfattere (Rehm 1991 s. 196).

En bred, grundig og detaljert behandling av et avgrenset emne (Sørensen 2002 s. 2-3). Emnet er avgrenset, men undersøkelsene som er gjort og materialet som er

bearbeidet av forfatteren, kan være omfattende. Vanligvis er en monografi en bok. Boka kan handle om et bestemt (vitenskapelig) emne eller om en bestemt person.

Det hender at ordet “monografi” brukes i hovedtitler, som i Celtibère et al.: *Monografi om Notre Dame i Paris* (1853-57), men ordet er langt vanligere i undertitler.

Monolog

I renessansen var det populært å inkludere lange monologer i skuespillene, en konvensjon som forsvant når skuespill skulle fungere mer mimetisk-realistisk, særlig innen naturalismen (Nünning og Nünning 2002 s. 123-124).

I Anton Tsjekhovs skuespill driver mange av personene med resignerte selvanalyser og ytrer disse som monologer, nærmest som hver av personenes lyriske samtale med seg selv (Szondi 1965 s. 36).

Skuespill som de britiske dramatikerne Alan Bennetts *Talking Heads* (1987) og Willy Russells *Shirley Valentine* (1986) består av monologer.

Den franske forfatteren Mathias Énard ga i 2008 ut romanen *Zone*, “ein monolog skrive som ei einaste lang setning over 500 sider, og som problematiserer Europas råskap.” (*Morgenbladet* 27. november–3. desember 2015 s. 52)

“Du trenger en god monolog. Det er flust å ta av hos Shakespeare og Ibsen, men i lengden kan det jo bli litt kjedelig bare å fremføre klassikere. Nå har Silje Vigerust Vinjar redigert *Ådissjen* (Transit), en hendig liten bok som inneholder 25 nyskrevne monologer, de beste fra en konkurranse i regi av Dramatikerforbundet. [...] boken inneholder Linn Skåbers litterære debut: monologene “Fra mann til mann” og “Døden.” (*Morgenbladet* 6.–12. mars 2009 s. 31)

Den britiske regissøren Peter Greenaway innledet i 2006 et videoprojekt kalt *Nine Classical Paintings Revisited*, der bl.a. Leonardo da Vincis bilde *Nattverden* ble filmet. “Hvordan reagerte egentlig disiplene da Jesus lanserte nyheten om at en av dem ville forråde ham? [...] Greenaway har nemlig fått tillatelse til å trille projektorer, høyttalere og lyskastere inn i Santa Maria delle Grazie-klosteret i Milano. Her vil han, gjennom projisering av levende bilder, dramatisk lyskunst og soniske hjelpemidler, transformere Da Vincis maleri til noe som ligner en film. Blant annet vil han la skuespillere lese inn monologer, som er skrevet med utgangspunkt i tankene de ulike disiplene gjør seg når Jesus forteller at han vil bli forrådt. Hvem vil stå bak udåden?” (*Morgenbladet* 29. februar–6. mars 2008 s. 27)

Den amerikanske TV-serien *House of Cards* (2013 og senere, produsert av Beau Willimon) har en hovedperson som framfører monologer til seerne: “Frank Underwoods direkte monologer til publikum, der han ser rett i skjermen og forteller om sine lumske planer, er et teatralisk triks inspirert av Shakespeare-stykket *Richard III*. På samme måte som i teaterstykket, blir publikum invitert med inn i Underwoods amoralske univers, og man blir sittende med en følelse av at man deltar i hans onde planer for å velte sine politiske motstandere.” (*Morgenbladet* 12.–18. juni 2015 s. 28)

Et monodrama er et skuespill der bare én person opptrer.

Montasje

Brasilianeren José Padilha's film *Bus 174* (2002) er i stor grad en montasje: “Ved bruk av opptak fra tv-stasjoner, overvåkningskameraer og politiets egne kameraer, makter Padilha å sette sammen en skremmende montasje om voldsspiralen som får herje på gateplan i Brasil. Filmen gjenforteller hvordan et ran av en buss forvandlet seg til en direktesendt nasjonal tv-begivenhet som flerret opp landets betente sår av rase- og klassemotsetninger og den ekstreme korrupsjonen i politiet.” (*Morgenbladet* 26. september–2. oktober 2008 s. 24)

Moralitet

(_sjanger, _drama) “In the fourteenth century morality plays became common; here the actors represented virtues and vices and other abstractions” (Artz 1980 s. 359)

Eksempler:

Everyman (anonym; i mange versjoner fra senmiddelalderen og renessansen)

Briten Henry Medwalls skuespill *Nature* og *The Castle of Perseverance* (begge skrevet på slutten av 1400-tallet) er begge et “morality play” (<http://babel.revues.org/747>; lesedato 10.04.15).

I Frankrike var sjangeren utbredt på 1300-tallet, med allegoriske personer på scenen og med et religiøst, moralsk og/eller politisk siktemål (Saulnier 1948 s. 95). Et av de franske stykkene het *Moralitet om syv synder og syv dyder*, der syndene med jomfru Marias hjelp blir omvendt av dydene. Fra franske middelalder er det også overlevert en *Moralitet om alliansen mellom tro og lojalitet* (*Moralité de*

l'Alliance de Foy et Loyauté), der manuskriptet oppgir at stykket er skrevet av en som het Bonverier.

Franske Henri Baude skapte på 1400-tallet en moralitet om kong Charles 8.s elskerinner, som førte til at Baude ble satt i fengsel (Saulnier 1948 s. 118).

MUD

(_datspill, _sjanger) Initialord for “Multi-User Dungeons”, “Multi User Dimension” og “Multi User Domain”. Tekstbaserte, digitale rolle- og eventyrspill (med dungeons, drager, monstre, hemmelige rom osv.).

“MOOs and MUDs: online text-based role-play environments popular during the 1980s, the precursors of 3D online gaming. MUD is the abbreviation for multi-user dungeon (from the popular dungeons and dragons table top role-play games), whilst MOO stands for ‘multi-user object oriented’ spaces, in which the world building aspects of the MUD are emphasized.” (Dovey og Kennedy 2006 s. 147)

Deltakerne kunne forflytte seg i virtuelle rom, skape nye rom, finne på og løse gåter, og føre dialoger med hverandre (Jean Clément i https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1994_num_96_4_2350; lesedato 18.10.19).

“Text-based adventure games called MUDs, short for Multi User Dungeons, originated in the late 70’s and introduced communicational patterns today widely used in chats and other real-time online environments.” (Sotamaa 2003)

En MUD realiseres digitalt, men sjangeren er inspirert av tidlige, ikke-digitale rollespill som *Dungeons & Dragons*. Brukerne i en MUD skriver i fellesskap en eventyr-/fantasy-lignende tekst, slik at en historie skapes gjennom spillernes interaksjon. Spillerne dikter opp personer, rom, miljøer.

Det har blitt oppfattet som en ny litterær sjanger (Volker Grassmuck gjengitt etter Schirrmester 2002 s. 311) og en ny form for “collaboratively written literature” (Sherry Turkle).

“Your character, Buffy Mojo, is crawling through a maze of tunnels in the dungeon of her archenemy’s castle. The walls are dank, the lighting is dim, the silence is ominous. A spell has turned Buffy’s only ally into a toad. Your hands feel clammy on the keyboard; your heartbeat seems too loud. If Buffy runs into the wrong character down here, your persona will die, and hundreds of hours of work you put into constructing her will have been wasted. More than just your imaginary character is at stake. Buffy’s fate will influence the virtual lives of other characters who represent real friends in the material world. You are in a MUD, along with

tens of thousands of others around the world who build fantasy worlds in the Net.” (Rheingold 1994 s. 145)

“One friend I’ve never met in the material world is Eri, a librarian from North Carolina who has a wicked sense of humor: a sign on the floor of Eri’s dwelling in Cyberion City says “Caution, black hole.” If you make the mistake of looking in the black hole, you fall into the basement, where you discover that the look command only gets you the message “The basement is dark.” Then you try a bunch of commands, and you get the message “Say the magic word.” And if you say “shazam” or “abracadabra,” you get the message “Say the magic word your mommy taught you.” When you say “Please,” Eri’s black hole lets you back into her living room.” (Rheingold 1994 s. 160)

Den første MUD ble programmert av Roy Trubshaw og Richard Bartle i 1979. De fleste MUDer har fram til 2005 (og senere, dette er uvisst) blitt spilt på TelNet, ikke på Verdensveven.

“Amy Bruckman used the rich social worlds she discovered in her favorite MUDs as the subject of her MIT graduate studies of the psychological and social significance of MUD culture. In 1992, Bruckman wrote about MUDs as “Identity Workshops.” ” (Rheingold 1994 s. 152)

“As MUDs are multiplayer-based, they have an enormous advantage over adventure games: human-controlled characters. The fact that a real (hopefully intelligent ;) person is behind an avatar, allows a kind of realism and conversation far superior from the offered by adventures videogames. However, we believe that this fact is also what keeps locked the potential of MUDs as a narrative-like medium. There are two kinds of computer characters. One is the puppet, controlled by the player; the rest are either computer-controlled or human-controlled. It is almost impossible to create a puppet of a shy, calm nun and pretend that players will behave according to those traits. If the nun is allowed to control, let’s say, a gun, it would be hard that the player doesn’t try to kill other people, even if the character was supposed to be a pacifist. People in MUDs do not behave like narrative characters; people’s action lack of narrative characters’ coherence.” (Gonzalo Frasca i <https://www.ludology.org/articles/ludology.htm>; lesedato 12.11.18)

Multipel-publisering

(_spredningspraksis)

Multipel-publisering innebærer at forskere sender sine rapporter, artikler og andre tekster til flere tidsskrifter samtidig, og blir publisert mer enn ett sted (Meinel 1997

s. 143). Dermed spres deres forskningsresultater raskere enn ved publisering kun ett sted, men tidsskriftene og de andre publiseringsorganene mister en del prestisje fordi de ikke er alene om å offentliggjøre tekstene.

Multisysling

Engelsk: “multitasking”. Bruk av mer enn ett medium samtidig, f.eks. å lese samtidig som en lytter til en musikk-CD og gløtte opp på et TV-program innimellom.

Schwebs og Otnes kaller en type multimedial sansing for sammenstilt multimedialitet, f.eks. når “man sitter ved pc-en og sender e-post mens man hører musikk nedlastet fra nettet” (Schwebs og Otnes 2001 s. 110). TV-en står på samtidig som det kan foregå “activities from chatting to reading to love making” (Ang 1991 s. 92).

En tysk undersøkelse fra 1994 viste at 25 % av TV-seerne spiste samtidig som de så på fjernsyn, 24 % hadde samtaler med andre i samme rom mens de så fjernsyn, 18 % leste, 14 % satt i telefonen, 11 % sov, 9 % strikket og 9 % spilte spill (Opaschowski 1995 s. 178).

“Mange av oss er blitt digitale sjonglører. Vi sjekker e-post mens vi skummer nettaviser mens vi skriver notater mens vi slenger meldinger til kollegene i det dynamiske åpne kontorlandskapet. Med musikk på øret veksler vi mellom åtte-ti åpne vinduer på dataskjermen. Sender tekstmeldinger mens vi sitter i møter, leser svarene i bilen på vei hjem. Oppdaterer Facebook-status og laster ned musikk mens vi ser på Dagsrevyen og snakker med barn og partner. [...] den heseblesende simultanaktiviteten [...]. Lidelsen ADT – oppmerksomhetssvikt – som minner ADHD og skyldes overdreven multitasking, brer seg epidemisk i næringslivet, ifølge Edward Hallowell.” (*A-magasinet* 12. juni 2009 s. 8-9)

“[N]evropsykolog Ivar Reinvang ved Universitetet i Oslo påpeker: Oppmerksomheten er en begrenset ressurs. Vi er rett og slett ikke i stand til å utføre to konsentrasjonskrevende oppgaver samtidig. I praksis må vi flippe frem og tilbake mellom dem. Det medfører “tidshull”, og de gjør at kvaliteten på begge aktivitetene svekkes. Noen steder, som i trafikken, kan det være kritisk. David E. Meyer, hjerneforsker ved Universitetet i Michigan, har spesialisert seg på studier av multitaskende voksne. [...] Hans undersøkelser viser at når vi prøver å gjøre to oppgaver på én gang – eller veksle kjapt mellom dem – bruker vi dobbelt så lang tid som om vi hadde tatt dem i rekkefølge. Dessuten tyder ny forskning på at multitasking øker produksjonen av stresshormonene kortisol og adrenalin, noe

som har flere negative helsekonsekvenser, også på hjernen og vår evne til å fokusere.” (*A-magasinet* 12. juni 2009 s. 10-11)

“Skulle du likevel sitte med fornemmelsen av at du jo rekker riktig mye ved å løpe fra det ene til andre, bør du sjekke den vitenskapelige litteraturen. For eksempel en artikkel som den amerikanske forskertrioen Rubinstein, Meyer og Evans offentliggjorde i *Journal of Experimental Psychology* i 2001. De satte forsøkspersoner til å løse to forskjellige oppgaver, enten med singletasking – én og én – eller ved å skifte frem og tilbake mellom oppgavene. Uavhengig av hvilken type oppgaver man skulle utføre, gikk det konsekvent raskere å løse dem med singletasking. Tidsforskjellen økte i takt med vanskelighetsgraden, og når det dreide seg om to litt vanskelige matematikkoppgaver tok det hele 40 prosent lenger tid med multitasking. Nesten en tredjedel av den samlede tiden gikk altså til spille. Og det var ikke den eneste dårlige nyheten. Blodprøver av de frivillige forsøkspersonene avslørte at mens deres iherdige multitasking hemmet den mentale produktiviteten, satte den til gjengjeld i gang kroppens stresshormoner som kortisol og adrenalin. Dette er stoffer som ved regelmessig og langvarig eksponering sender risikoen for åreforkalkning og hjertesykdommer rett i været.” (Lone Frank i *Morgenbladet* 13.–19. april 2012 s. 24)

“Earl Miller, nevrologiprofessor ved MIT, sier til *The Guardian* at vi slett ikke er så flinke til å multitaske som vi tror. Hjernen fungerer ikke slik. Isteden skifter vi lynraskt mellom forskjellige oppgaver, mens hjernen strever med å henge med i svingene. Multitasking gir økt produksjon av stresshormonet kortisol, samt av adrenalin, noe som kan overstimulere hjernen og føre til “mental tåke.” (*A-magasinet* 30. januar 2015 s. 42)

Murskue

Gresk: “teichoskopie”. I et skuespill opptre det en person som vi ser at befinner seg oppe på en mur, i et tårn e.l. Denne personen forteller til andre personer i skuespillet (og dermed til publikum) hva som befinner seg og skjer utenfor scenen (Kayser 1973 s. 198). Murskue-grepet gjør det mulig å “inkludere” store militære slag med tusenvis av soldater, enorme flåter med skip osv. i et skuespill. Hendelsene (f.eks. et et skipsforlis) foregår “her og nå”, men utenfor scenerommet (Arnold og Sinemus 1983 s. 494).

“As in many ancient tragedies, much of the action of the play that is of interest to us takes place off-stage, so we are left with the original audience to imagine the scene” (Hrezo og Parrish 2010 s. 68).

Ordet kan også brukes metaforisk, som i Gunstein Bakkes diktsamling *Murskueteknikkane* (2012). “*Murskueteknikkane* utgjør hundre sider med 22. juli, farens dødsleie, forfatterens tilholdssted på Gotland og hjembygdens tuberkulosesanatorium som senere ble hjem for psykisk utviklingshemmede, asylmottak og fredssenter. [...] For de tuberkuløse og den døende er denne trusselen mer nærværende enn for andre. Kanskje må det murskueteknikker til for å formidle disse tilstandene til de friske. Et murskue er en sceneløsning fra teatret, der et vitne formidler det som foregår utenfor scenen til publikum. (Det første kjente eksempelet er fra *Iliaden*.) Hos Bakke står den døende faren på grensen mellom liv og død, med utsikt til den andre siden. Samtidig er han et vitne til en tid de yngre ikke har førstehåndskunnskap om: “han stirer mot et punkt han er åleine om/ i retning av det gamle sanatoriet, / lufta dei kurande såg ut i (...) / mellom hans blikk og deira ligg tida”. Dikt-jeget inntar også murskueposisjonen, og formidler barndomsminner, fakta og forestillinger om de bortgjemtes hus – sanatoriet som mellom 1962 og 1991 ble anstalt for de såkalt åndssvake.” (*Morgenbladet* 9.–15. mars 2012 s. 42)

I naturalistiske dramaer kalles det “vindu-skue” (Arnold og Sinemus 1983 s. 495).

Muse

I gresk mytologi var musene Zevs’ sju døtre som denne guden fikk med minnets gudinne Mnemosyne. Musene ble en slags “skytsgudinner” for ulike kunstarter og vitenskaper. I senere tid kalles en kvinner som inspirerer en mannlig forfatter for forfatterens muse.

Museum

Noen museer “stiller ut det som er laget for å forandre verden (for eksempel bruksgjenstander), eller de stiller ut det som er laget for å forandre vårt syn på verden (for eksempel kunst). [...] en annen sortering: de som stiller ut det som er og har vært (for eksempel historiske museer), de som er opptatt av det grensesprengende og imponerende (for eksempel tekniske museer), og de som interesserer seg for det ubehagelige, marginale eller usynlige (for eksempel fredsmuseer).” (Harald Høiback og Siri Lindstad i *Forskerforum* nr. 4 i 2020 s. 37)

“Museums as physical sites of accumulated goods available to viewing by at least portions of the populace exist from the third century B.C.; churches also became the community location of relics, with access controlled by religious authorities. A more secular educational function augments the social and political functions of

early collections. Susan Pearce and Ken Arnold locate the ‘memory theatre’ of Giulio Camillo Delminio in the 1500s as a significant cultural item. Camillo’s ‘“theatre” was a wooden structure, stuffed full of meaningful images and words, which was shown first in Venice and then copied in Paris.’ The theater’s function was educational; it was a propaedeutical instrument for efficient learning and memorization. [...] the theater was supposed to be experienced in a particular order. This box structure reoccurs through the Renaissance practice of putting collections into cabinets, described by Anthony Alan Shelton as ‘cabinets of transgression’ for their potential oddity in terms of the act of collecting as well as for what was saved. In fact, early modern collections echo that practice in the first of their names for these containers: in German, ‘Kammer’ (room or chamber); in Italian, ‘studio,’ ‘galleria,’ ‘museo’; in England, ‘cabinet’ (often ‘cabinet of curiosities’ or ‘of rarities’).” (Janet Staiger i http://www.participations.org/volume%201/issue%203/1_03_staiger_article.htm; lesedato 03.06.14)

“While the church and political authorities might be collectors of high prestige items such as art and statues, from the mid 1600s on in England, wealthy but less politically well situated individuals collected for their cabinets of curiosities ‘coins, scientific instruments, minerals, medals, . . . plants,’ and so on. These cupboards grew into rooms and then larger series of spaces. Additionally, as the collections grew, collectors attached texts to their objects, creating catalogues. Marjorie Swann points out that these catalogues became a method to make the collections public: they were not merely inventories (although they were certainly that) but ‘self-conscious interpretation’ which promoted the collector, fashioning the collector as an actual author. Collections of private individuals formed the basis of major public museums. For instance, a donation by an individual established the British Museum in 1753. In the mid 1800s, an outburst of activity around public exhibitions and cultural expressions of nation-state formations occurred. The 1851 Great Exhibition became the foundation of the South Kensington Museum, now known as the Victoria and Albert Museum; in 1856 the British Parliament voted for a National Portrait Galley. The Germanische National Museum opened in 1853 in Nuremberg, so-called ‘Germanische’ since Germany had not yet unified. Vienna’s Natural History Museum opened in 1889 although collections in the Hofburg and Belvedere predate that. In the United States citizens founded the New York City Metropolitan Museum of Art in 1870; the Museum of Fine Arts in Boston in 1870; and the American Museum of Natural History in New York City, also 1870.” (Janet Staiger i http://www.participations.org/volume%201/issue%203/1_03_staiger_article.htm; lesedato 03.06.14)

Music hall

“Music hall” kan oppfattes som britenes ord for “varieté”.

“The English term *buskers* refers to the entertainers who performed on the street, often outside theatres, restaurants and saloons. They passed the hat among passersby or picked up the throw money and then divided the collection (or *take*) among themselves. [...] Speculation suggests that innkeepers appreciated the better buskers as added attractions and likely invited inside those who found favor with their customers. This was a step along the way to the creation of music-halls. First, the innkeeper let certain buskers know they were welcome to come inside where, in turn for a song or two, customers stood them to drinks and the owner offered them a meal. The more popular buskers became successful by making similar arrangements with several taverns. Unlike vaudevillians who appeared at a single theatre, music-hall performers had the option to appear at several in a single evening. When saloon keepers and innkeepers realized that the entertainers were the primary draw for their establishments, they built halls next to their barrooms, set up tables, chairs and a stage, invited womenfolk, and created a new form of theatre – music-hall – which offered a series of turns by various performers in an evening. Those entertainers who were not invited in likely set up near the entrance and busked.” (Cullen, Hackman og McNeilly 2007 s. xxxi og s. 174)

“Verdens eldste music hall, Wilton’s i London er i ferd med å smuldre opp og står i fare for å bli revet etter 150 års drift. [...] Teatret som åpnet i 1858, trues av riving hvis ikke bygningen blir reparert. Siden 2004 har halvparten av bygningen vært åpen for skuespill.” (*Aftenposten* 3. juni 2011 s. 31)

Amerikaneren Winsor McCay, kjent som tegneserie- og animasjonsfilmskaper, opptrådte i music halls med nummeret *The seven ages for man* (Vrielynck 1981 s. 28). Han tegnet et menneskeansikt på en svart tavle, og gjorde det eldre og eldre bare ved å legge til noen få streker med krittet.

Filmselskapet Hat Trick Productions’ kostymedrama *Miss Marie Lloyd, Queen of the Music Hall* (2007) er “inspired by the life and loves of London’s East End music hall legend Marie Lloyd. Spotted by Percy Courtney, her true love and first husband, Marie is soon topping the bill. However, fame takes its toll on the marriage and it ends bitterly. As Marie struggles to juggle her private and public life she falls out with lifelong friend/dresser Freddie and into the arms of fellow performer, the dependable Alec Hurley. Marie leads a music hall strike and triumphs, but at home she tires of Alec's humdrum ways. Sticking to the principle, as sung, that A Little of What You Fancy Does You Good, Marie chases the champagne lifestyle, taking up with toyboy jockey Bernard Dillon. Respectable society is scandalised and Marie is dropped from the Royal Command Performance, but hits back with an alternative Command Performance. Riding high professionally but battling failing health and with her personal life in tatters and splashed across the newspapers, she begins to buckle. A faithful but helpless Freddie stands by as Marie is determined that the show must go on.” (<http://www.bbc.co.uk/programmes/b007qcxg>; lesedato 25.03.13)

“The lively, colourful, slightly sleazy London music hall atmosphere is beautifully re-created [...] Wallace [Jessie Wallace spiller Marie Lloyd i filmen] possibly doesn't have the greatest voice ever, but she does have a vivid, humorous presence and it's very believable that she could hold the audience in the palm of her hand. She convincingly ages from her teens to her 50s, and performs just about all Marie's most famous songs along the way, from The Boy I Love Is Up in the Gallery to I'm One of the Ruins That Cromwell Knocked About a Bit – the song Lloyd was performing when she collapsed on stage and practically died as she had lived, in front of an audience. [...] As so often with this type of biopic, the film shows how, as Marie's career went from one success to the next, her personal life was increasingly turbulent.” (<http://costumedramas.wordpress.com/2009/09/12/miss-marie-lloyd-queen-of-the-music-hall-2007/>; lesedato 25.03.13)

De franske hallene hadde en blomstringstid inn i mellomkrigstiden, men fikk en kraftig nedgang under den økonomisk depresjonen på 1930-tallet (Virilio 1989 s. 68).

Call Boy er navnet på et tidsskrift utgitt av British Music Hall Society i London (Cullen, Hackman og McNeilly 2007 s. 185).

Musikal__

(_sjanger, _drama) Musikkteater, sannsynligvis av amerikansk opprinnelse. Sjangeren er nært beslektet med operette.

Eksempler:

My Fair Lady

West Side Story (sjangeradaptert fra Shakespeare)

Oliver (medieadaptert fra roman av Charles Dickens)

The Mystery of Edwin Drood (medieadaptert fra roman av Charles Dickens)

Christopher og Joachim Nielsen: *Verdiløse menn: En musikal bassert på Joachim Nielsens tekst og musikk* (2008)

“[T]he Broadway commercial stage reconfirmed its position at the center of American theater after 1940. Prospering as never before, it offered a fare of glittering musicals by, among others, Rogers and Hammerstein, Cole Porter, Irving Berlin, and Leonard Bernstein: *Oklahoma* (1942), *Annie Get Your Gun* (1946), *Kiss*

Me Kate (1948), and *West Side Story* (1957), to name but a few. Together with comedies and other stage entertainment, they confirmed Broadway as the nation's "show shop," a glamorous and expensive world of sophisticated audiences, stars, and powerful producer-entrepreneurs, ruled by the laws of the box-office." (Ro 1997 s. 281)

Amerikaneren L. Frank Baum er kjent for sine bøker om fantasilandet Oz, og hadde "a lifelong interest in live theater, and in 1901 he completed a stage musical version of *The Wonderful Wizard of Oz*, which opened in Chicago in 1902 and went on to New York, where it had nearly 300 performances over a 2-year period before going on a national tour. It was still playing in 1911, making it one of the most successful stage musicals of its day. Baum's second Oz book, *The Marvelous Land of Oz*, was even written with the intention of turning it into a stage musical to follow up on the success of the previous Oz musical, though the book did much better than the play did." (Wolf 2012 s. 118)

Det finnes mange undersjangrer. En av dem er barnemusikal, skrevet for barn. Et eksempel på en barnemusikal er *Det tusinde hjertet* (2007) av Tore Renberg og Janove Ottesen. En annen undersjanger er julemusikal, f.eks. Jan M. Moberg og Arne Iversens *Jakten på juleskurken* (2000). Den handler om en skurk som stjeler alle pakkene under treet. Musikken er skrevet av Arne Iversen.

David Byrne og artisten Fatboy Slim lagde i 2010 "en discomusikal om Filippinenes eks-førstedame Imelda Marcos og hennes dramatiske liv. [...] Utgivelsen *Here Lies Love* består av to cd-er, en dvd og en 100 siders bok inneholdende tekster, bilder, historier og trivia. [...] Opplegget er i det hele tatt veldig snålt, og det tar tid å bli vant til å høre amerikanske vokalister synge ut Imelda Marcos' følelser over lekne elektronikabeats." (*Morgenbladet* 9.–15. april 2010 s. 27)

Den britiske biologen og evolusjonsteoretikeren Richard Dawkins' bok *The Selfish Gene* (1976) ble i 2011 adaptert til "the world's first "biomusical". [...] Jonathan Salway has a background in theatre, not biology, but when he read Dawkins's book, the clarity of writing, the fascinating subject matter and even the humour so inspired him that he felt compelled to transform it into musical comedy and set about dissecting the book to write script and songs with the help of fellow writer Dino Kazamia and music by Richard Macklin. In the show a fusty Oxford professor, played by Salway, tries to lecture the audience on the fundamentals of evolutionary theory. Meanwhile, the Adamson family share the stage, going about their daily trials of life, unwittingly providing examples of the points he's making. He frequently interrupts and explains to them why they're feeling and behaving the way they are, and sporadically gets involved in their lives along the way. [...] The show opens with the song *We Are Machines Made By Our Genes*, and the prof tries to push the idea that our genes make us selfish – look at how female praying mantises eat the heads of their copulating mates and gulls eat their neighbours'

chicks, given the chance. [...] The show condenses *The Selfish Gene* into 70 minutes of catchy songs, innuendo and laughs as well as science” (<http://www.newscientist.com/blogs/culturelab/2011/08/the-selfish-gene-a-musical.html>; lesedato 23.05.12).

Musikalbok

(_sjanger) Teksten til en musikal i form av en bok.

For eksempel Ola Jonsmoen (tekst) og Ellef Røe (musikk): *Ei fjellbygd: Fritt etter N.R. Østgaard “En Fjeldbygd - Billeder fra Østerdalen”* (1979).

Musikklitteratur

(_sjanger) All litteratur – både sakprosa og skjønnlitteratur – som handler om musikk eller musikere, f.eks. biografier om musikere.

Musikkbøker inspirerer ofte leserne til å oppdage musikk de ikke kjenner til fra før eller å nylytte til kjent eller glemt musikk.

Musikkinspirasjon

(_inspirasjonspraksis) Tilfeller er der en dikter/forfatter bevisst eller ubevisst blir inspirert av musikk til innholdet eller stilen i sine tekster.

Amerikaneren Jack Kerouac var inspirert av inspirert av jazz (særlig en type jazz kalt bebop, spilt av Charlie Parker, Dizzy Gillespie og andre) da han skrev romanen *On the Road* (1957). Språkstilen i denne boka kan minne om jazz. Den amerikanske beatpoeten Amiri Baraka ble “inspirert av jazzen. De [tekstene hans] har en oppbygning som tilsvarte friheten i musikken til Charlie Parker, Thelonius Monk og John Coltrane. På mange måter er han rappens gudfar, med sine fortellende, rytmiske linjer.” (*Dagbladet* 7. november 2008 s. 43)

“Stephen King, author of bestselling novels *Misery* and *The Shining*, is known for writing to music. [...] In an interview that appeared in *The Atlantic* King said he likes the heavy stuff while he is feeding his creative process. While writing he listens to bands like Metallica and Anthrax. [...] Gabriel García Márquez, author of

Love in the Time of Cholera and *One Hundred Years of Solitude*, was asked what music he enjoyed in Heriberto Fiorillo's documentary film, *La cueva itinerante o García Márquez y su grupo de Barranquilla*. He answered, "When I was writing *One Hundred Years of Solitude* in Mexico, I wore out Beatles' records, which I listened to in order to stimulate myself." (https://sanmiguelwritersconference.org/music-authors-listen-write-2/; lesedato 03.11.20)

I et intervju i 2007 sa Lars Saabye Christensen: "Jeg spiller ikke selv, men er opptatt av musikk og det har jeg vært hele tiden. Det var musikken, og først og fremst rockemusikken, som fikk meg inn i litteraturen, eller fikk meg til å skrive. Musikk og skriving har for meg alltid hengt nøye sammen, og jeg er jo rundt omkring med musikere og opptrer med jevne mellomrom." (*Ark Pocket*, gratismagasin fra bokhandlerkjeden Ark, nr. 2, 2007, s. 73)

"Jeg bruker musikken aktivt i skrivingen. Jeg skriver aldri uten å ha musikk på." (forfatter Rune Christiansen intervjuet i Bok & samfunn og Notabene bokhandlerkjedes gratismagasin *Bokvår*, 2010, s. 22) Christiansen sa etter utgivelsen av romanen *Fraværet av musikk* (2007): "Uten musikk klarer jeg ikke å skrive. Jeg tror det er fordi musikken på en måte lukker seg omkring meg, slik at jeg får et beskyttet rom å være i. [...] Denne gang har jeg hørt mye på Monteverdi, og Rachmanninovs *De dødes øy* har gått noen hundre ganger. Dessuten en gammel monoinnspilling av Stravinskis *Vårofferet*." (*Morgenbladet* 31. august–6. september 2007 s. 35)

Musikkinspirasjon kan gi konsekvenser for opplevelse av teksten og tolkningspraksiser. I et intervju fortalte forfatteren Johan Harstad angående sin roman *Hässelby* (2007) at når han "skriver om 1985, vil jeg vise frem de sangene – gode eller dårlige – som var en del av denne tiden. Jeg vil at man skal nynne dem i bakhodet, mens man leser" (*Morgenbladet* 12.–18. oktober 2007 s. 37).

Den japanske forfatteren Haruki Murakamis bok *After Dark* (på norsk 2007) er inspirert av musikk, og bør kanskje leses sammen med den musikken som det refereres til i boka. "Bokens tittel er hentet fra jazzlåten "Five Spot After Dark" av Curtis Fuller, og hver scene har fått sitt eget lydspor. Referansene gir egentlig bare mening om man kjenner låtene. Men et kjapt søk på iTunes er alt som skal til, og vips har man sitt eget *After Dark*-soundtrack. Det gjør ikke nødvendigvis teksten bedre, men det svinger unektelig mer." (*Morgenbladet* 21.–27. september 2007, s. 36)

Linn Ullmann ga i 2011 ut romanen *Det dyrebare*, og uttalte i et intervju at "jeg må høre på musikk når jeg skriver. - Hvilken musikk utgjør soundtracket til "Det dyrebare"? - Mye Purcell. Den engelske tittelen på boka blir "The Cold Song", etter én av sangene jeg har hørt mye. Bach og Susanne Sundfør har også vært viktige" (*Dagbladet* 24. november 2011 s. 41).

“[N]oen forfattere sverger til stillhet under skrivearbeidet, men musikkelskeren Jonathan Lethem er definitivt ikke en av dem. Nå har han delt spillelista som inspirerte ham under arbeidet med hans kommende bok “Dissident Gardens”, om historien til Det amerikanske kommunistpartiet, en roman som omtales som en “familiesaga om tre generasjoner helamerikanske radikale”. [...] [blant musikken er] Gil Scott-Herons “Winter in America”, og Neutral Milk Hotels “Communist Daughter”.” (*Klassekampens* bokmagasin 24. august 2013 s. 2)

“Tore Renberg har utstyrt sin nye roman “Vi ses i morgen” med bakgrunnsmusikk: Karakterene har nå fått sine egne spillelister på [musikknettstedet] Wimp. Til wimp.no sier Renberg at han brukte spillelistene aktivt for å bygge karakterene underveis i skrivingen: “det [var] viktig for meg å bli kjent med dem, og noe av det første jeg legger merke til hos et menneske er hvilken musikk det hører på.” Han heftet ikke egen smak på dem alle: Prosessen sendte Renberg inn i musikalske universer og sjangre han ikke vanligvis lytter til.” (*Klassekampens* bokmagasin 19. oktober 2013 s. 2)

Mysteriespill

(_sjanger, _drama) Skuespill med handling fra Bibelen, en viktig sjanger i middelalderen. Dramatisert bibeltekst, sjangeren oppstod antakelig som dramatiseringer under gudstjenester.

Sentrale hendelser i Jesu liv eller store hendelser i andre hellige skikkelsers liv blir framstilt i dramatiske forestillinger. Forestillingene kunne vare i mange dager.

Scener fra bibelhistorien ble fremført av folkelige skuespillere, f.eks. håndverkere eller omreisende teatergrupper. De omreisende dro sine vogner inn på torget i landsbyen eller byen, og framføringene der kunne vare i flere timer. Et mysteriespill kunne f.eks. vise Jesu siste timer.

Ordet kommer ikke fra “mysterium”, men fra latin “ministerium”: “utøvelse”, “tjeneste”, “representasjon” (Lanson og Tuffrau 1953 s. 91). Sjangeren har med seremonier å gjøre (Saulnier 1948 s. 96). “From the thirteenth century on, it became the custom to refer to plays based on the Bible as mysteries, a designation probably derived from *misterium*, meaning a liturgical ceremony; in Italy, mystery plays [...] became common in the fifteenth century” (Artz 1980 s. 359).

Sjangeren var svært populær i Frankrike på 1400-tallet (Ligny og Rousselot 2016 s. 4). Det sentrale motivet var Jesu lidelse og korsfestelse, men forfatterne kunne gå helt tilbake til syndefallet for å forklare meningen med Jesu fødsel og død. Jorda ble framstilt som åstedet for kampen mellom det gode og det onde, og både Gud og djevelen kunne opptre. Forfatterne tolket de hellige tekstene samtidig som de kunne

inkludere hverdagslige og komiske scener. Iscenesettelsene kunne involvere alle innbyggerne i en by, ha hundrevis av skuespillere og tiltrekke seg tusenvis av utenbys tilskuere (i Reims i Frankrike var det 16.000 personer under framføringen av et mysteriespill i 1490). Varigheten kunne være fra 3 til 15 dager. Samtidig med den religiøse framføringen fungerte mysteriespillene som en feiring av felles verdier som troskap og lojalitet, eller av grunnleggingen av byen med dens helgen og beskytter (Ligny og Rousselot 2016 s. 4).

Tilskuerne skulle oppdage nye nivåer i bibeltekstene, og delvis underholdes. I et engelsk mysteriespill pryler Noah sin kone fordi hun nekter å gå inn i arken.

Mysteryspillet *Secunda Pastorum* er fra engelsk senmiddelalder, “knyttet til ull- og sauebyen Wakefield i Yorkshire, England. Det handler om hyrdene på Betlehems-markene julenatt og kan betraktes som en “lesning” av juleevangeliet i Lukas 2. Spillet bearbeider bibelmaterialet i lys av en årlig Kristi legemes fest, og stadige revisjoner har ikke minst vært basert på publikums reaksjoner. Slik reflekterer det ifølge [Trond Skard] Dokka en *folkelig* bibellesning, tross spor etter en individuell forfatter. I *Secunda Pastorum* spiller publikums egen virkelighet med i lesningen ved at en kjent samtidsfortelling blir plassert inn i en kjent bibelfortelling. I korte trekk handler samtidshistorien om den beryktede sauetyven Mak, som stjeler en sau når de tre hyrdene sover og tar den med hjem til kona, Gyll. De to belager seg på det som må komme når hyrdene har undersøkt hvordan flokken har greid seg gjennom første del av natten. De vil ikke rekke å spise sauen, så det levende dyret svøpes og legges i en krybbe. Gyll legger seg og later som om hun er i barsel etter å ha født samme natt. Under hele åstedsundersøkelsen holdes hyrdene borte fra krybben for ikke å forstyrre barnet. Etter at hyrdene har bedt om unnskyldning for sine anklager og forlatt stedet, kommer en av dem på at et barselbesøk uten gaver ikke går an. Og da en annen hyrde vil kysse barnet etter å ha vendt tilbake, går det som det må: *What the dewill is this? He has a long snowte?* Hyrdene avslører omsider det hele – og Mak får en slags straff. Resten av spillet er i større grad viet den kjente bibelfortellingen hos Lukas.” (Harald Hornmoen i *Apollon* nr. 4-5 i 1995 s. 42-43)

“*Secunda Pastorum* viser hvordan teksten er blitt utfylt ved at det for eksempel er tre hyrder som har navn (Coll, Gyb og Daw) og forskjellig psykologi. [...] For mysteriespillet publikum hørte Lukas 2 med blant de kulturelle grunnfortellingene. Som en gjenfortalt bibeltekst var den etablert hos enhver. [...] Senmiddelalderens mysteriespill kan betraktes som dramatiserende lesninger av Bibelen. [...] En av de ledende teologene i de første par hundreårene, Origenes, var opptatt av fiktive innslag i bibelstoffet. Han mente at hele fortellinger, eller innslag i fortellinger, umulig kunne ha skjedd. For ham ble det et hovedargument for at dette måtte tolkes overført, eller åndelig eller allegorisk. Mye av det vi forstår som en allegorisk tradisjon for bibeltolkning, er basert på en iaktakelse av fiktive innslag i det bibelske materiale” ifølge teologen Trond Skard Dokka (*Apollon* nr. 4-5 i 1995 s. 43-44).

Noen franske mysteriespill fra 1400-tallet er på opptil 50.000 verselinjer og framføringen tok ofte flere dager, noen ganger flere uker (Lanson og Tuffrau 1953 s. 91). Det er fra fransk middelalder kjent at ett mysteriespill med 500 roller tok 40 dager å framføre. Deltakerne kom fra alle samfunnsklasser. Det ble ofte brukt enkle rekvisitter: en liten mur med en port kunne forestille Jerusalem, et lite basseng med en båt kunne forestille havet. Djevelen kunne forsvinne gjennom en fall-lem i scenegulvet, engler kunne fly inn ved bruk av enkelt scenemaskineri. Store dukker ble brukt i torturscener (Lanson og Tuffrau 1953 s. 92-94).

Den franske middelalderdikteren Eustache Marcadé (eller Mercadé) skapte et mysteriespill som ble oppført en gang mellom 1410 og 1440, et verk som er det første kjente som har “mistere” i tittelen (Brix 2014).

Pasjonsmysteriet av franskmannen Arnoul Gréban (1452; bearbeidet av Jehan Michel i 1486) har nesten 35.000 vers som tales av 224 personer og ble sannsynligvis spilt over fire dager. Handlingen begynner med de første hendelsene i 1. Mosebok. Arnoul og Simon Gréban skrev sammen nesten 62.000 vers i *Mysteriet om apostlenes gjerninger*, som handler om kristendommens tidlige historie. Dette skuespillet ble spilt i løpet av en sommer, fordelt på fire deler som hver tok en halv dag (Brix 2014). Arnoul Gréban var organist i Notre-Dame-kirken i Paris. Et humoristisk innslag i dramaet er en liten “tørstens djevel” som kaster salt i munnen på folk så de drikker enda mer alkohol. Det ble framført blant annet i Paris i 1541, med en varighet som krevde 35 søndager for å bli ferdigspilt (Barbier 2007 s. 125).

I 1453 ble det i Frankrike framført et *Mysteriet om seieren ved Orléans*, som handler om Jeanne d’Arcs liv, der personer som faktisk deltok i dette militære slaget i 1429 stod for gjennomføringen (Brix 2014).

Italieneren Feo Belcari skrev på 1400-tallet en rekke mysteriespill, bl.a. et som i moderne engelsk oversettelse har tittelen *The Representation of the Annunciation to Our Lady the Virgin Mary by the Angel Gabriel*.

Noen spill på 1400-tallet hadde ikke-religiøse temaer, blant annet et om ødeleggelsen av Troja, skapt av Jacques Milet (Saulnier 1948 s. 117).

I første del av den tyske dikteren Johann Wolfgang von Goethes drama *Faust* (1808) forenes tragedie, komedie og mysteriespill (Kobligk 1991 s. 29).

Den tyske dikteren Nelly Sachs publiserte i 1951 i svensk eksiltilværelse *Eli: Et mysteriespill om Israels lidelser* (på tysk, oversatt til norsk i 1967).

Måltidslesing

Den romerske embetsmannen og forfatteren Plinius den yngre skrev i et brev at når han spiste sammen med sin kone eller med venner, likte han å få opplest noe humoristisk fra bøker (Manguel 1998 s. 163).

“In the eighth and ninth centuries, two monks, Paul Warnefrid and Magister Hildebrand, wrote commentaries on the Rule [i benediktiner-ordenen] in which they described daily reading and library activities. Monks were required by the Rule to read (aloud or by mumbling) three hours each day in summer and two in winter; in addition, each monk was required to read an entire book during Lent and to carry a small book when traveling. Apparently only a few monks could read text – still a string of letters without word separations – sufficiently well to qualify as readers during meals, the morning assembly, and the evening devotional services” (Kilgour 1998 s. 68)

Et maleri av italieneren Ambrogio Lorenzetti, malt på begynnelsen av 1300-tallet, viser et måltid i et nonnekloster. Over nonnene som spiser, er det en liten balkong ut av vegg i spisesalen, en liten innvendig balkong der det sitter en nonnen med en bok. Denne nonnen leser fra en religiøs bok for nonnene som sitter og spiser under henne. I prinsippet skulle nonnene lytte taust til opplesningen mens de spiste, men Lorenzettis bilde viser at nonnene både spiser og diskuterer med hverandre (Bagge 1984 s.138).

Holbrook Jacksons bok *The Anatomy of Bibliomania* (2001) inneholder eksempler på og kommentarer til “where we read – on journeys, at mealtimes, on the toilet (this has “a long but mostly unrecorded history”), in bed, and in prison – and what happens to us when we read.” (<http://www.press.uillinois.edu/books/catalog/48kpt6bt9780252070433.html>; lesedato 27.04.15)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>